

Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Journal of Afyon Kocatepe University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-4785
December / Aralık 2020, 3 (2): 164-183

**Kadın Hükümlülerde Dini Tutum ve Affetme Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerinde Bir Araştırma: Sivas
Örneği**
*A Study on the Relationship Between Religious Attitudes and Forgiveness Among Female Convicts: Sivas
Example*

Hatice Acar Çınar

Doktor Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, Sivas Cumhuriyet University Faculty Theology
Department of Pshology of Religion
Sivas, Turkey
haticeacar2005@gmail.com
ORCID [orcid.org/ 0000-0003-4605-9430](https://orcid.org/0000-0003-4605-9430)

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types/Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 14 September / Eylül 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 12 November / Kasım 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 3

Issue / Sayı: 2

Pages / Sayfa: 164-183

Plagiarism/ İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Afyon Kocatepe University, Faculty of Islamic Sciences, Afyon, 03100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akid>

Kadın Hükümlülerde Dini Tutum ve Affetme Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerinde Bir Araştırma: Sivas Cezaevi Örneği.

Öz

Bu çalışma, açık ceza infaz kurumlarında hükümlü kadınların dindarlıkları ile affetme eğilimleri arasındaki ilişkiyi yaş, eğitim, medeni durum, ikamet, açık ceza infaz kurumuna girme nedeni ve açık ceza infaz kurumunda kalış süresi, tekrarlı suç işleme şeklindeki değişkenler açısından incelemiştir. Araştırmada “Ok-Dini Tutum Ölçeği” ile “Affetme Eğilimi Ölçeği” veri toplamak aracı olarak kullanılmıştır. Veriler, Korelasyon, Anova ve Frekans analiz yöntemleriyle analiz edilmiştir ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Katılımcıların affetme eğilimi açısından “öç alma”; dini tutum ölçeği açısından ise, “ilişki” boyutu, en yüksek ortalamaya sahiptir. Dindarlık ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiyle ilgili olarak ise sadece biliş ve davranış boyutuyla açık ceza infaz kurumuna giriş nedeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Affetme ve sosyo-demografik değişkenler açısından ise yaş değişkeni ile öç alma ve uzaklaşma boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Açık ceza ve infaz evlerinde kalış süresiyle iyimserlik boyutu dışında affetme eğiliminin tüm boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Affetme eğilimi ile dindarlık arasındaysa anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Affetme, Açık Ceza İnfaz Kurumu, Tutum, Dini Tutum.

A Study on the Relationship Between Religious Attitudes and Forgiveness Among Female Convicts: The Case Of Sivas Prison

Abstract

This study examined the relationship between the religiosity of convicted women in open penal institutions and their tendency to forgive in terms of age, education, marital status, residence, reason for admission to open penal institution, duration of stay in open penal institution, and repetitive crime. In the study, "Ok-Religious Attitude Scale" and "Forgiveness Tendency Scale" were used as data collection tools. The data were analyzed using Correlation, Anova, and Frequency analysis methods and the following results were obtained: "Taking revenge" in terms of the participants' tendency to forgive; In terms of religious attitude scale, the "relationship" dimension has the highest average. Regarding the relationship between religiosity and socio-demographic variables, a significant relationship was found between only the dimensions of cognition and behavior and the reason for entering the open penal institution. In terms of forgiveness and socio-demographic variables, there is a positive significant relationship between the age variable and the revenge and alienation dimension. A significant negative correlation was found between the duration of stay in open prisons and execution houses and all dimensions of the tendency to forgive except optimism. No significant relationship was found between the tendency to forgive and religiousness.

Keywords: Religious Psychology, Forgiveness, Open Penal Execution Agency, Attitude, Religious Attitude.

GİRİŞ

Affetme, psikolojik, sosyolojik ve dini bir arka plana sahiptir. Pozitif psikolojiyle birlikte psikologlar, affetme kavramı üzerinde durmuştur. Sonraki zamanlarda ölçek geliştirilmeye, affetmenin psikolojik, biyolojik ve sosyolojik olarak sonuçları tespit edilmeye çalışılmıştır.¹

Affetme, intikam duygularından daha geniş bir kavramdır.² Kelime olarak “suçu, cezayı, kusuru bağışlamak, mazur görmek ya da birisinin vazifesine son vermek” anlamına gelmektedir.³ Terim olarak ise, bir olaydan dolayı pişman olma, söz konusu olumsuz olayın farklı cereyan etmesini arzulama ve o suç ifade eden durumu bir daha yapmama konusunda bir tövbeyi içermektedir.⁴ Dolayısıyla affetmek, işlenen suç yok saymaz. Zira suç, her hâlükârda suçtur ve unutulmaz. Ancak affetmede, konunun üzerinde durma, nefret duygularını kabartmadan ya da intikam duygularını depreştirmeden vazgeçiş söz konusudur.⁵ Dolayısıyla affetme, negatif duygu ve düşünceden vazgeçmeyi, suç işleyen kişi için olumlu yaklaşım geliştirmeyi içermektedir. Her şeyin bir şekilde düzeleceği duygusunu oluşturma, geliştirme ve bunu sürekli diri tutmak, affetmenin bir gereğidir.⁶

İlişkileri telafi etme ve devam ettirebilme umudunu içeren affetmenin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birisi *kişiler arası*, diğeri *kişiler içidir*. Kişinin kendisine yönelik işlenen suçtan/hatadan dolayı ilişkilerde oluşan hasar için bağışlaması, affetmenin *kişiler arası yönüdür*. Burada sosyal hayat içerisinde ilişkiler iyileştirilebilir. Çünkü birey, kırgınlık, saldırganlık, yapılan suça misliyle karşılık vermek şeklindeki tepkilerden kaçınarak sosyal ilişkilerine devam edebilir.⁷ Affetmek, esasen yaralayan kişiye yönelik merhametin özel bir durumudur. Bu bağlamda affetmek, adaletsizliği unutmaya ya da tolere etmekten, kırgınlığı sona erdirmekten daha fazla bir anlam içermektedir.⁸ Affetmenin *kişiler içi boyutu* ise mağdurun zihinsel, duygusal ve davranışsal durumunu içermektedir.⁹ Sonuçta mağdur kişi, ya kin ve öfkesini devam ettirecektir. Böylelikle sağlığını tehlikeye atacaktır ve mutsuz –stresli bir hayatı tercih edecektir. Yahut da hayatının her alanında ve bilhassa söz konusu mağduriyeti yaşıtan kişiyle ilişkilerinde

¹ Fatih Ferhat Çetinkaya - Emine Şener, “Çalışma Yaşamında Affetme Eğilimi ve Duygusal Emek İlişkisi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14 (2016), 109; Işıl Çoklar - Ali Dönmez, “Kişiler Arası İlişkilerde Bağışlama Üzerine Bir Gözden Geçirme”, *Nesne*, 2/4 (2014), 33 - 54; Salman Akhtar, "Forgiveness: Origins, Dynamics, Psychopathology, And Technical Relevance", *The Psychoanalytic Quarterly* 7 1/2 (2002), 176; Robert A. Emmons - Raymond F. Paloutzian, “Din Psikolojisi”, çev. Ali Ayten, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2001/2), 116.

² Judith Anderson, “Affedicilik İlişkisel Bir Süreç: Araştırma ve Yansımalar 1”, çev. Hüseyin İbrahim Yeğin, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/30 (2013), 224.

³ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*. (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 1996), 15.

⁴ Stephanie Dowrick, *Sevginin Halleri*, çev. Gürol Koca (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 301.

⁵ Dowrick, *Sevginin Halleri*, 301.

⁶ Ali Ayten, “Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2009), 114; Robert D. Enright, -The Human Development Study Group, “The Moral Development Of Forgiveness”. *Moral Behavior And Development*, ed. W. Kurtines - J. Gewirtz (Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1991), 126.

⁷ Michael E. McCullough - Everett L. Worthington, Jr. “Religion And The Forgiving Personality”, *Jpers.* 67/6 (1999), 1143.

⁸ Robert D. Enright vd., “The Psychology Of Interpersonal Forgiveness”, *Exploring Forgiveness*, ed. Robert D. Enright - Joanna North. (46-53) Usa: The University Of Wisconsin Press, 1998.

⁹ Bu konuda bk. Enright, - The Human Development Study Group. “The moral development of forgiveness”, 127.

affetmeyi tercih ederek pozitif duyguları seçecektir. Öyle ki affetme, ölüm gibi telafisi olmayan durumlarda bile önemli ve katkı sağlayıcıdır.¹⁰

Affetme, bir süreçtir. Roy ve diğerlerine göre üç aşamadan geçen bu sürecin ilki, *sahte affetmedir*. Burada kurbanın faili affettiğini söylemesi söz konusudur; ancak gerçekte affetme yoktur. İkincisi ise, *gizli affetmedir* ki kişinin kin ve nefret duygularını sonlandırmasına rağmen bunu faile (suçluya) bildiremez. Bir anlamda affettiğini davranışlarına yansıtamaz. Üçüncüsü ise kurbanın suçluyla ilgili kızgınlığını içeren tüm duygularından uzaklaşması, bir anlamda duygu, düşünce ve davranış olarak onu affetmesi olan *tam affetmedir*. Burada affetme, kişinin ilişkilerine de yansımaktadır.¹¹

Affetme, bir erdemdir. Ancak gerçek hayatta affetmek pek de kolay gözükmemektedir. Zira bulunulan koşullar, maruz kalındığı düşünülen haksızlıklar, bir şekilde affetmeyi zorlaştırmakta, intikam duygularını yoğunlaştırmaktadır. Ancak başka bir seçeneğin olmadığı ortamlar (iş hayatı gibi) kişiyi zorunlu olarak affetmeye yönlendirebilmektedir. Ya da ilahi adalet algısının neden olduğu değerler de burada rol oynayabilmektedir.¹² Zira bir araştırmada, mağduriyetin artmasının affetme eğilimini azalttığı tespit edilmiştir. Bu da, bir şekilde intikam duygularını depreştirebilmektedir. Çünkü affetme eğilimi ile intikam duyguları arasında negatif ilişki bulunmaktadır.¹³ Kişi, farklı gerekçelerle de olsa affetmeyi başarabilirse psikolojik olarak da rahatlayabilir. İlişkilerini bir nevi özgür bırakabilir ya da affetmeyerek mevcut durumla hayatına devam edebilir.¹⁴ Ancak insanlar, affetme eğiliminde oldukları müddetçe stres düzeyi azalmaktadır. Böylece olumsuz duygularla daha iyi mücadele etme fırsatını yakalayabilirler.¹⁵ Konuyla ilgili düzenlenecek eğitim programları da affetme eğiliminin artırılmasında katkı sağlayıcı olabilir.¹⁶ Zira bir araştırmada mutluluk ile affetme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.¹⁷ Bu da insanların sağlığına ve yaşam doyumuna katkıda bulunmaktadır.¹⁸

¹⁰ Roy, F. Baumeister vd., *Victim Role, Grudge Theory and Two Dimensions of Forgiveness*, *Dimension of forgiveness*, ed. Everett I. Worthington (London: Temleton Foundation Press, 1998), 79 - 85.

¹¹ Roy, F. Baumeister vd., *Victim Role, Grudge Theory And Two Dimensions Of Forgiveness*, 79 - 85.

¹² Ceren Cengiz Tatarlar - Burcu Güneri Cangarlı, "İntikam Mı Affetme Mi? Örgütsel Yaşamda Çok Bilinmeyenli Bir Denklem", *Ege Akademik Bakış* 18/4 (2018), 595; Bu konuda bk. Aslı Bugay - Ayhan Demir, "Hataya İlişkin Özelliklerin Başkalarını Affetmeyi Yordaması", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/35 (2011), 11 - 13.

¹³ Ö. Devrim Yılmaz, "Algılanan Mağduriyetin Affetme Eğilimi ve İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16/1 (2014/1), 98 - 99.

¹⁴ Anderson, "Affedicilik İlişkisel Bir Süreç, Araştırma ve Yansımalar 1", 211 - 234; Esra Asıcı, "The Role Of Forgiveness Flexibility In Predicting Of Adolescents' Well-Being", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/3 (2019), 30.

¹⁵ Esra Asıcı - Sebahat Sevgi Uygur, "Duygusal Öz - Yeterlik ve Affetmenin Algılanan Stres Düzeyini Yordayıcı Rolü", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017), 1362.

¹⁶ Aslı Bugay - Ayhan Demir, "Affetme Artırılabilir Mi? : Affetmeyi Geliştirme Grubu", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/37 (2012), 96-106.

¹⁷ Özgür Salih Kaya - Fatih Orçan, "Mutluluğun Empati, Affetme ve Yaşam Doyumu Arasındaki Aracı Rolü: Bir Yol Analizi", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 546; Saadet Zümbül, "Öğretmen Adaylarının Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinde Bilinçli Farkındalık ve Affetmenin Yordayıcı Rollerini", *Ege Eğitim Dergisi* 20/1 (2019), 22; Laura J. Lutjen vd., "Religion, Forgiveness, Hostility And Health, A Structural Equation Analysis", *J Relig Health* 51 (2012), 423; Bu konuda bk. Hatice İrem Özteke Zozan vd., "Affedicilik ve Duyguları Yönetme Becerisi Arasındaki Çoklu İlişkinin İncelenmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15/34 (2017), 201.

Çünkü affetmekte fedakârlık bulunmaktadır. İnsan, bağışlayarak kişisel çıkarlarını öteleyebilir, muhatapların ıslahına katkı sağlayabilir.¹⁹ Yine affediciliğin söz konusu olduğu anlamlandırılmış hayat, psikolojik sağlığı olumlu etkilemektedir.²⁰ Hayat memnuniyetine katkı sağlamaktadır.²¹ Empati duygularını güçlendirebilir, yeni ortamlara rahatlıkla girilmesine yardımcı olabilir.²²

İslam da dahil insanların nasıl yaşamaları gerektiğini öne süren pek çok din, affetmeye özel bir önem verir.²³ Affetmek; hoşgörü, örtmek, merhamet, temizleme, değiştirme gibi kavramlarla ilişkili bulunmuştur.²⁴ Affetme, suçun, suçlunun ya da intikam gibi olumsuz duyguların saklı tutulmasını, insanlar arasında olumlu ilişkiler kurulmasına aracılık etmeyi de içermektedir.²⁵ Dolayısıyla affetmenin bir boyutu dinle; bir diğer boyutu ise insanlarla ilgilidir. Bu doğrultuda affetme, inananlardan beklenen dini bir tutumdur.

Tutum, insanların durumlar, olaylar, nesnelere başta olmak üzere karşılaştığı her şey hakkında yaptığı değerlendirmelerdir. Genelde duygulara ve değerlere yöneliktir. Tutumların konusu inançla ilgili olursa, *bilişsel kaynaklı tutum*; duygularla ve değerlerle ilgili *olursa duygulanım kaynaklı tutumlardır*. Şayet davranışlarla ilgili olursa tutum, *davranış kaynaklı tutum* olarak değerlendirilmektedir. Tutumlar, iki düzeyde bulunmaktadır. Birisi, kolayca anlatılabilen, bilinçli tutumlar; diğeri ise kimi zaman bilinç dışı olup istem dışı tutumlardır.²⁶ Tutumun öznesi, dini nitelikte olursa bu da, dini tutum olarak değerlendirilmektedir. Ve tutumun tüm özelliklerini taşımaktadır.

Dini bir tutum olarak affetmenin imkânını daha iyi görebilmek, büyük oranda ciddi mağduriyet yaşayan insanlar üzerinde yürütülebilecek çalışmalarla mümkündür. Zira yaşanan incinmişlik düzeyi, affetme oranını ve imkanını da belirleyecektir. Hele de kadınlar üzerinde

¹⁸ Mustafa Koç - Tuğba Seda Çolak, "Investigation Of The Effect Of Intolerance Of Uncertainty And The Effect Of Anger Control On The Relationship Between Forgiveness And Psychological Well-Being Through Structural Equation Modelling", *Sakarya University Journal of Education* 6/3 (2016), 206; Turnel Topbaşoğlu Altan - Asım Çivitci, "Öfke ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Affetmenin Düzenleyici Rolü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/18 (2017), 316 - 319. Bülent Dilmaç, vd., "Psikolojik Danışma Deneyimi Yaşayanların Dini Başa Çıkma, Psikolojik İyi Olma ve Affetme Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler: Bir Model Önerisi", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-1)*, ed. Ali Ayten vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 180.

¹⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kuran'da Affetme Olgusu: İnsanların Birbirlerini Affetmeleri", *Diyanet İlmî Dergi* 43/4 (2007), 9.

²⁰ İlhan Yalçın - Asude Malkoç, "A The Relationship Between Meaning In Life And Subjective Well-Being: Forgiveness And Hope As Mediators". *Journal Of Happiness Studies* 16 (2015), 921.

²¹ Ali Ayten - Hamza Ferhan, "Forgiveness, Religiousness, And Life Satisfaction: An Empirical Study On Turkish And Jordanian University Student", *Spiritual Psychology And Counseling* 1/1 (2015), 84.

²² Bu konuda bk. Aslı Onal Aşcıoğlu, - İlhan Yalçın, "Forgiveness Of Others And Self-Forgiveness: The Predictive Role Of Cognitive Distortions, Empathy, And Rumination". *Eurasian Journal Of Educational Research* 17/68 (2017), 109; Gülçin Gökmen - Sakine Gülfem Çakır, "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Bağlılık, Duyguları Yönetme, Yaşam Pozisyonları, Temas Engelleri ve Koşulsuz Kendini Kabul İle Affetme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2020/2), 4.

²³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar* (İstanbul: Evrim Yayın Evi, 2006), 104.

²⁴ Hüseyin Şahin, *Kuran'da Af Kelimesi ve Affetmenin Anlam Alanı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 9 - 18.

²⁵ Kasapoğlu, "Kuran'da Affetme Olgusu: İnsanların Birbirlerini Affetmeleri", 9 -13; Ali Ayten - Hatice Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?", *İslâmî İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 46.

²⁶ Elliot Aronson vd., *Sosyal Psikoloji* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012), 353- 366.

yürütülecek bir çalışma meselenin farklı boyutlarını da gözler önüne serebilir. Bu çalışmayla açık ceza infaz evlerinde kalan kadınlar üzerinde bir çalışma gerçekleştirildi. Bilindiği üzere açık ceza infaz kurumları, insanların ıslahına imkan tanıyan, meslek edindirme çabası içerisinde olan infaz kurumlarıdır. Genelde cezası üç yıl ve daha az (kasıtlı suçlardan); ya da beş yıl veya daha az (taksirli suçlardan), adli para cezasının hapis cezasına çevrilen ya da iflas ve icra suçları nedeniyle tutuklanan bireyler buralarda tutulmaktadır.²⁷ Buraya kimlerin geleceği, buradan kimlerin ayrılacağı gibi hususlar kanunla belirlenmiştir.²⁸

Literatürde dindarlık ve affetme eğilimiyle ilgili birkaç çalışmaya rastlanmıştır. Bunlardan birisi, Uysal'a aittir. Kendisi, genç yetişkinlerde affetme eğilimi ile dindarlık /dini yönelim arasındaki ilişkiyi irdelenmiştir. Yapılan çalışmaya göre genç yetişkinler, sorgulayıcı din anlayışına sahiptir. Affetme eğilimi olarak onlarda rahatlatıcı affetme ve olay ve durumları affetme söz konusudur. Ayrıca çalışmada değişkenlerle genel dindarlık ve affetme eğilimi arasındaki ilişkilere de yer verilmiştir.²⁹ Yine bir diğer çalışmada manevi zeka, iç güdümlü dindarlık ve affetme eğilimi arasındaki ilişki de gözden geçirilmiştir ve bunlar arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.³⁰ Ayten tarafından da konuyla ilgili bir çalışma yürütülmüştür. Sosyo-demografik değişkenlerle affetme arasında anlamlı ilişkiler bulunurken, affetme eğiliminin iyimserlik boyutuyla dindarlık arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın kaçma ve öç alma boyutlarıyla dindarlık arasında olumsuz ilişki gözlenmiştir.³¹ Diğer bir çalışmada da Ayten, dindarlık, affetme ve hayat memnuniyeti arasında cinsiyet ve yaş değişkeni bağlamında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Dindarlık, hem affetmede hem de hayat memnuniyetinde yordayıcıdır. Affetme, ayrıca hayat memnuniyetini artırabilmektedir.³² Bunun dışında ise, affetme ve intikam³³, iş yaşamında affetme eğilimi ve duygusal emek³⁴ duygusal özyeterlik, affetme ve stres,³⁵ affetmenin artırılabilirliği³⁶ şeklinde birçok çalışmadan bahsetmek mümkündür. Ceza evleriyle ilgili ilahiyat alanında yapılan çalışmalar, ceza infaz kurumlarında manevi eğitim³⁷ ceza evlerindeki din eğitiminde karşılaşılan sorunlar³⁸, mahkumlara din eğitimi

²⁷ Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma, *Resmî Gazete* 28399 (2 Eylül 2012), Madde No. 4-5.

²⁸ Acika, MD. 1-14.

²⁹ Veysel Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2015), 43 - 52.

³⁰ Ahmet Canan Karakaş, "Manevi Zekanın İç Yönelimli Dindarlık, Affetme Esnekliği ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 53 - 63.

³¹ Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", 111.

³² Ayten - Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?", 27; Bu konuda bk. Ayten -Ferhan, "Forgiveness, Religiousness, And Life Satisfaction: An Empirical Study On Turkish And Jordanian University Student", 82 - 84.

³³ Tatarlar - Cangarlı, "İntikam Mı Affetme Mi? Örgütsel Yaşamda Çok Bilinmeyenli Bir Denklem", 591 - 603.

³⁴ Fatih Ferhat Çetinkaya - Emine Şener, "Çalışma Yaşamında Affetme Eğilimi ve Duygusal Emek İlişkisi", 108 - 117.

³⁵ Asıcı - Uygur, "Duygusal Öz- Yeterlik ve Affetmenin Algılanan Stres Düzeyini Yordayıcı Rolü", 1353 -1375.

³⁶ Bugay - Demir, "Affetme Arttırılabilir Mi? : Affetmeyi Geliştirme Grubu", 96 - 106.

³⁷ Muhammed Esat Altıntaş, "Ceza İnfaz Kurumlarında Gerçekleştirilen Manevî Rehberlik ve Din Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi* 55/1 (2019), 81 - 119; Muammer Cengil - Emel Çimen, "Ceza İnfaz Kurumlarında Verilecek Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 12/68 (2019), 1318 - 1324.

verilirken iletişim dilinin nasıl olması gerektiği³⁹, dindarlıkla suç arasındaki ilişkiyi tespit etme,⁴⁰ dindarlık ve kaygı⁴¹ şeklindedir. Dolayısıyla cezaevi örnekleminde orada hükümlü bulunan kadın hükümlülerle ilgili yapılacak bir çalışma konuyla ilgili önemli boşluğu doldurabilir. Sonraki zamanlarda yapılacak çalışmalara ön ayak olabilir.

Bu çalışmada yer alan sorular aşağıda belirlenmiştir:

1. “Sivas Açık Ceza ve İnfaz Evinde kalan kadın hükümlülerde affetme eğilimi ile dindarlık arasındaki ilişki nasıldır?”
2. “Affetme eğiliminin ve dindarlığın; a) açık ceza infaz kurumuna giriş nedeni, b) tekrarlı suça karışma durumu, c) cezaevinde kalacağı süre d)yaş, e) eğitim düzeyi, f) medeni durum, g) ikamet yeri gibi değişkenlerle nasıl bir ilişkisi vardır?”

1. YÖNTEM

1.1. Veri Toplama Araçları

Sivas açık ceza infaz kurumunda bulunan kadın hükümlülerle yürütülen; affetme eğilimi ve dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etme amacı taşıyan bu çalışmada veriler, Ok tarafından geliştirilen “Ok-Dini Tutum Ölçeği” ve Ayten tarafından geliştirilen “Affetme Eğilimi Ölçeği” yoluyla toplanmıştır.

Ok-Dini tutum ölçeği, Ok tarafından geliştirilmiştir. Duygu, ilişki, biliş ve davranış şeklindeki boyutlarıyla insanların dini tutumlarını ölçmek için geliştirilmiştir. Her bir boyut, ikişer maddeden oluşup ölçek, toplamda 8 maddedir.

Dini tutum ölçeğinin cronbach's alpha kat sayısı, .60 'tır. Likert tipi olarak tasarlanan ölçek, “1) hiç katılmıyorum, 2) az katılıyorum, 3) yarı yarıya katılıyorum 4) çoğuna katılıyorum, 5) tamamına katılıyorum” şeklinde 5 seçeneklidir.⁴² Cronbach's alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ölçeğin bütünü için $\alpha = .90$; duygu alt boyutu için $\alpha = .87$, ilişki alt boyutu için $\alpha = .85$, biliş alt boyutu için $\alpha = .75$, davranış alt boyutu için $\alpha = .86$ olarak hesaplanmıştır. Genel olarak *davranış* boyutunda birey, dini sorumluluklarını yerine getirmektedir. *Duygu* boyutunda kişinin dini faaliyetler ve semboller vesilesiyle duygulanması ve bunlardan hoşlanması söz konusudur. *Biliş* boyutunda ise din zararlıdır ve gereksizdir düşüncesi hakimdir. *İlişki* boyutu ise, yaratıcıyla yakın ilişkidir ve zor zamanlarda da bu durum ayrı bir öneme sahiptir. Zira o, en çetin durumlarda kişinin yanındadır.⁴³

³⁸ Fatih Çınar, “Ceza İnfaz Kurumlarında Din Eğitimi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/ 29 (2016/1), 131 - 149; Şuayip Özdemir, “Ceza Evlerinde Din Eğitiminin Temel Problemlerine Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (2005), 163 - 175.

³⁹ Cuma Karan, “Cezaevlerindeki Din Hizmetleri ve Mahkûmlarla İletişim Dili (Nevşehir E Tipi Kapalı Cezaevi Örneği)”, *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (2013), 107 - 112.

⁴⁰ Zahir Kızmaz, “Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları”, *SBArD* 16 (2010), 27 - 58.

⁴¹ İsa özel, “Mahkûmların Dindarlık ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Samsun Örneği”, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 16 (2012), 163 - 192.

⁴² Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528 - 549.

⁴³ Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, 541.

Affetme eğilimi ölçeği: İnsanların affetme eğilimlerini tespit etmek amacıyla Ayten tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte insanların kendilerini üzen ve inciten olaylar karşısındaki affetme ve affetmeme durumlarını içeren 20 madde bulunmaktadır. Ölçek, likert tipi olup 1)"bana çok uygun, 2)bana uygun, 3)kararsızım, 4)bana uygun değil ve 5) bana hiç uygun değil, şeklinde beş seçenekten oluşmaktadır. Yapılan faktör analizinde, iki soru dağınık ve düşük yük değerlerinden dolayı analiz dışı bırakılmış; analiz sonucunda toplam varyansın %50.2'sini açıklayan üç alt boyut ortaya çıkmıştır. Bu boyutlardan ilki, *öç almadır*. Öç alma, kişinin yaptığına misliyle cevap verme, onun incinmesini ve acı çekmesini, hak ettiği muameleyi görmesini istemeyi ve ona beddua etme içermektedir. 5 maddeden oluşmaktadır. *İyimserlik ise*, kendisine karşı hata ya da suç işleyen kimsenin iyi yönlerini düşünme, onu anlamaya çalışma, onun hatasını düzeltebileceğine inanma, problemin kaynağını araştırma, konuyu unutmaya çalışma ve onun için Allah'tan af dilemeyi ifade etmektedir. 6 maddedir. *Uzaklaşma/kaçma boyutu ise*, hata yapan kişiyle arasına mesafe koyma, alakayı kesme, ona güvenmeme, hakkını helal etmeme, beddua etme, onu görmek istememe ve o kişiye kendisinden hoşlanmadığını ikrar etme şeklindeki eğilimi ifade etmektedir. 7 maddedir. Ölçeğin genel alfası $\alpha = .87$; uzaklaşma/kaçma boyutu $\alpha = .83$; iyimserlik boyutu $\alpha = .74$; nefret/öç alma boyutu $\alpha = .71$ şeklindedir.⁴⁴

Son olarak araştırmamızda sosyo-demografik değişkenler çerçevesinde yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, ikamet durumu, hapse giriş nedeni ve orada ne kadar süre kalınacağı ve önceden hapse girilip girilmediği de sorgulanmıştır. Bu değişkenler şu şekilde dizayn edilmiştir:

Yaş: Katılımcıların yaşı, "Kaç yaşındasınız" şeklinde 3 seçenekli tek soruyla ölçülmüştür. Seçenekler sırayla şu şekildedir: 1) 19-35; 2) 36-55; 3) 55 -62.

Hapishaneye Giriş Nedeni: Katılımcıların hapishane giriş nedeni, "Şu an hangi nedenden dolayı burada bulunuyorsunuz?" şeklinde 5 seçenekli tek soruyla ölçülmüştür. Seçenekler sırasıyla şu şekildedir: 1) Uyuşturucu, 2) Hırsızlık, 3) Cinayet, 4) Yaralama, 5) Diğer.

Hapishanede Kalma Süresi: Katılımcıların hapishanede ne kadar kalacağı, "Hapishanede ne kadar süre kalacaksınız?" şeklinde 4 seçenekli tek soruyla ölçülmüştür. Seçenekler sırasıyla şu şekildedir: 1) 1 yıldan az; 2) 1-4 yıl arası; 3) 5-10 yıl arası; 4) Diğer.

Tekrarlı Suç İşleme: Katılımcıların hapishaneye daha önce girip girmediği, "Hapishanede ne kadar süre kalacaksınız" şeklinde 2 seçenekli tek soruyla ölçülmüştür. Seçenekler sırasıyla şu şekildedir: 1) Evet; 2) Hayır.

Eğitim Düzeyi: Katılımcıların eğitim düzeyi "Eğitim düzeyiniz?" şeklinde 6 seçenekli tek soruyla ölçülmüştür. Seçenekler sırasıyla şu şekildedir: 1) Okuryazar; 2) İlkokul; 3) Ortaokul; 4) Lise; 5) Üniversite; 6) Diğer.

Medeni Durum: Katılımcıların medeni durumu, "Medeni durumunuz?" şeklindeki 5 seçenekli tek soruyla ölçülmüştür. Seçenekler, sırasıyla şu şekildedir: 1) Bekar; 2) Evli; 3) Dul; 4) Boşanmış; 5) Diğer.

İkamet Yeri: Katılımcıların ikamet yeri, "Hayatınızın çoğunu nerede geçirdiniz?" şeklindeki 5 seçenekli tek soruyla ölçülmüştür. 1) İl; 2) İlçe; 3) Köy; 4) Kasaba; 5) Diğer.

⁴⁴ Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir araştırma", 118 - 119.

2. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ VE UYGULAMA PROSEDÜRÜ

Araştırmamızın örneklemini, amaçsal/amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen ve Sivas Açık Ceza İnfaz Kurumunda hükümlü bulunan 117 kadın oluşturmaktadır. Çalışmamızla ilgili olarak gerek Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulundan gerekse Adalet Bakanlığından gerekli izinler alınmıştır. Akabinde Sivas açık ceza infaz kurumu yetkilileriyle irtibata geçilmiştir. Onların uygun gördükleri bir zaman diliminde hükümlülerle bir araya gelinmiştir. Anket uygulamalarında gönüllülük esası dikkate alınmıştır ve 200 anket formu bastırılmıştır. Ancak 200 katılımcıdan sadece 117 tanesi araştırmaya katılmıştır. Birebir uygulanan anket verileri, SPSS istatistik paket programı 25.0 ile analiz edilmiştir. Çalışmada korelasyon testi ve frekans analizi kullanılmıştır. Sivas açık ceza infaz kurumunda kalıp, araştırmaya katılan kadın hükümlülerin sosyo-demografik olarak özellikleri ise şu şekildedir: Yaş olarak katılımcıların %81'i 19 - 35 yaş aralığındadır (n=117). Katılımcıların %65'i, yaşamının büyük bir kısmını illerde geçirmiştir. Onların %17'si ilçede; %11'i köyde, %1'i kasabada; %3'ü muhtelif yerlerde hayatını geçirmiştir (n=112). Medeni durum olarak katılımcıların %43'ü evli, %29'u bekar; %15'i dul; %8'i boşanmış; %2'si eşinden ayrı yaşamaktadır (n=112). Eğitim düzeyi değişkeni açısından onların %7'si okuryazar, %24'ü ilkokul; %15'i ortaokul, %21'i lise; %10'u üniversite mezundur; %20'si ise ilkokul terktir (n= 111). Katılımcıların %72'si, ilk kez açık ceza infaz kurumuna girmiş, %27'si ise daha öncesinde hapse girmiştir (n=110). Hapiste kalma süresi açısından katılımcıların %47'si 1 ile 4 yıl arasında; %35'i 1 yıldan az; %11'i 5-10 yıl arasında hapiste kalacaktır. %6'sı ise 15-20 yıl arasında hapiste kalacaktır (n=99). Hapishanede kalış nedeni açısından katılımcıların %33'ü hırsızlık; %17'si uyuşturucu; %16'sı cinayet; %5'i yaralama; %26'sı muhtelif suçlardan dolayı nedeniyle açık ceza infaz kurumundadır (n=104).

3. BULGULAR

Tablo 1: Dini Tutum ve Affetme Ölçeklerine Dair Betimsel İstatistik

Boyutlar	(α)	n	X \pm ss	Min-max
Bilişsel (2)	.75	110	1.32 \pm 0.80	1-5
Duygu(2)	.87	110	4.43 \pm 0.91	1-5
Davranış(2)	.86	112	4.18 \pm 1.02	1-5
İlişki(2)	.85	110	4.63 \pm 0.89	1-5
Dini Tutum Toplam Puanı(8)	.90	112	3.59 \pm 0.74	1-5
Uzaklaşma Kaçma (7)	.83	108	2.47 \pm 0.97	1-4.71
İyimserlik(6)	.74	107	3.19 \pm 1.03	1-5
Öç Alma (5)	.71	108	3.35 \pm 1.22	1-5
Affetme Toplam Puanı (18)	.87	110	2.89 \pm 0.90	1-4.5

Tablo 1'de görüldüğü üzere dindarlık eğilimi açısından bakıldığında örneklem, duygu (ort. 4.43), davranış (ort. 4.18) ve ilişki (ort. 4.63) boyutları açısından yüksek ortalamaya sahiptir. Bunu da sırasıyla "dini tutum toplam puanı" (ort. 3.59); "bilis" (ort. 1.32) alt boyutları takip etmektedir. Derecelendirmesi 1 ile 5 arasında değişen bir parametre dikkate alındığında, dini tutum toplam puanının, duygu, davranış ve ilişki boyutlarının yüksek, bilis boyutunun ise düşük

ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcılar, dinlerin gereklerine itina göstermektedir, dini faaliyetleri yürütmekten hoşnut olmaktadır. Tanrıyla yakın irtibat halindedir. Dinin gereksiz olduğu düşüncesine sahip değildir. Bu verileri destekleyen başka bir çalışma da mevcuttur.⁴⁵

Affetme eğilimi açısından katılımcılar, “öç alma” boyutunda en yüksek ortalamaya (ort. 3.35) sahip olmuşlardır. Sonra da sırasıyla “iyimserlik” (ort.3.19), "uzaklaşma/kaçma", (ort. 2.47) alt boyutları gelmektedir. Affetme toplam puanı ise 2. 89 ortalamaya sahiptir. Derecelendirmesi 1 ile 5 arasında değişen bir parametre dikkate alındığında, öç alma eğiliminin yüksek, uzaklaşma eğilimi ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu verilere göre kadın hükümlülerin suçluya yaptığının misliyle karşılık verme, ona beddua etme, onun hak ettiği muameleyi görmesini dileme, incinmesini ve acı çekmesini isteme gibi eğilimleri yüksektir. Katılımcıların kendilerini inciten kişiden kaçma, ona güvenmeme, mesafeli davranma, onunla ilişkilerini gözden geçirme ve ondan hoşnut olmama eğilimi ise, diğerine göre düşüktür.

⁴⁵ Ayten - Tura, “Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?”, 42.

Tablo 2: Dini Tutum İle Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Katılımcıların Özellikleri (n)		Bilissel	p	Duygu	p	Davranış	p	İlişki	p	Dini Tutum Toplam Puanı	p
		X±s.s		X±s.s		X±s.s		X±s.s		X±s.s	
Neden	Uyuşturucu (18)	1,36±1,03	0,01*	4,11±0,99	0,27	3,64±0,9	0,04*	4,31±1,23	0,28	3,35±0,5	0,07
	Hırsızlık (35)	1,35±0,74		4,71±0,65		4,56±0,76		4,78±0,68		3,85±0,48	
	Cinayet (17)	0,96±0,13		4,53±0,81		4,33±1,01		4,93±0,27		3,59±0,74	
	Yaralama (6)	1,10±0,22		4,3±1,1		3,67±1,44		4,5±0,87		2,98±1,4	
	Diğer(28)	1,16±0,43		4,29±1,08		4,20±0,98		4,66±0,86		3,58±0,66	
Süre	1 Yıldan Az (35)	1,24±0,59	0,47	4,44±0,89	0,68	4,09±0,93	0,23	4,71±0,61	0,11	3,54±0,74	0,14
	1 ve 4 Yıl Arası (47)	1,31±0,8		4,41±0,91		4,17±0,92		4,68±0,82		3,61±0,61	
	5 ve 10 Yıl Arası (11)	1,32±0,84		4,1±1,31		3,77±1,56		3,95±1,71		3,19±1,22	
	Diğer (6)	1,00±0,00		4,42±0,8		4,33±1,21		4,58±1,02		3,58±0,49	
Tekrarlı Suç işleme	Evet(30)	1,35±0,68	0,41	4,26±1,15	0,23	3,96±1,22	0,09	4,56±0,99	0,40	3,44±0,98	0,08
	Hayır(80)	1,22±0,7		4,5±0,8		4,32±0,82		4,71±0,75		3,69±0,43	
Eğitim	Okuryazar(8)	1,25±0,71	0,46	5,00±0,00	0,02	4,5±0,93	0,15	5,00±0,00	0,21	3,94±0,32	0,08
	İlkokul(27)	1,42±1,00		4,65±0,48		4,42±0,92		4,74±0,88		3,76±0,76	
	Ortaokul(17)	1,16±0,51		4,34±1,03		3,91±1,03		4,53±0,88		3,34±0,89	
	Lise(24)	1,19±0,57		4,31±0,89		4,15±1,03		4,65±0,68		3,57±0,49	
	Üniversitesi(12)	1,17±0,33		3,88±1,09		3,88±0,88		4,63±0,64		3,39±0,49	
	Diğerleri(23)	1,45±0,85		4,74±0,7		4,43±0,93		4,64±1,06		3,82±0,63	
Medeni Durum	Bekar(33)	1,28±0,81	0,96	4,15±1,04	0,11	3,98±0,98	0,06	4,68±0,64	0,16	3,44±0,81	0,13
	Evli(49)	1,38±0,89		4,68±0,65		4,4±0,91		4,74±0,79		3,74±0,69	
	Dul(17)	1,29±0,69		4,26±1		3,76±1,21		4,26±1,35		3,4±0,82	
	Boşanmış(10)	1,35±0,88		4,45±0,96		4,65±0,67		4,9±0,32		3,84±0,37	
	Diğeri(3)	1,00±0,00		5,00±0,00		4,75±0,35		5,00±0,00		3,94±0,09	
İkamet	İl(73)	1,35±0,81	0,73	4,34±0,99	0,60	4,24±1	0,72	4,7±0,78	0,12	3,6±0,74	0,92
	İlçe(20)	1,47±1,06		4,53±0,90		4,03±1,2		4,11±1,36		3,47±0,98	
	Köy(13)	1,17±0,58		4,75±0,5		4,42±0,87		4,75±0,62		3,77±0,51	
	Kasaba(2)	1,00±0,00		4,00±1,41		3,5±2,12		5,00±0,00		3,38±0,88	
	Diğer(4)	1,00±0,00		4,33±0,58		3,83±0,76		5,00±0,00		3,54±0,31	

Tablo 2'de görüldüğü üzere hapse girme nedenlerine göre bilişsel boyut, anlamlı şekilde farklılaşmıştır (p=0,01,p<0,05). Farkın nedenine göre cinayet nedeni ile hapse giren katılımcıların bilişsel boyutlarından aldıkları puanların, diğer tüm katılımcılara göre daha düşük düzeyde

olduğu görülmüştür. Yine hapse girme nedenlerine göre davranış boyutu puanları da anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır ($p=0,04, p<0,05$). Farkın nedenine göre cinayet ve uyuşturucu suçundan hapse giren katılımcıların davranış boyutundan aldıkları puanlar, diğer tüm katılımcılara göre daha düşük düzeydedir. Buna karşın hapiste kalma süresi, eğitim, medeni durum, tekrarlı suç işleme ve ikamet yerine göre dini tutum ve alt boyutlarının anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 3: Affetme Eğilimi ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

		Eğitim	Medeni	İkamet	Tekrarlı suçta karışma	Süre	Neden	Yaş
Affetme Toplam Puanı	r	.154	.038	-.129	.161	-215*	.034	.169
	p	.097	.682	.167	.083	.020	.719	.069
Öç alma	r	.142	.091	-.094	.134	-184*	.031	.196*
	p	.127	.328	.316	.149	.047	.743	.035
İyimserlik	r	.034	-.067	-.116	.114	-.146	.017	.033
	p	.719	.473	.215	.220	.115	.854	.729
Uzaklaşma/ Kaçma	r	.221*	.078	-.119	.164	-220*	.039	.211*
	p	.017	.401	.202	.078	.017	.681	.023

Tablo 3'te görüldüğü üzere $r=.221$ değeri, uzaklaşma boyutuyla eğitim değişkeni arasında $p<.05$ düzeyinde pozitif yönde zayıf ama anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. $r=-.215$, $-.184$, $-.220$ değerleri, açık ceza infaz kurumunda kalış süresi ile iyimserlik boyutu dışında affetme eğiliminin tüm boyutları arasında $p<.05$ düzeyinde negatif yönde zayıf ama anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yaş değişkeni ile öç alma ve uzaklaşma eğilimi arasında $r=.196$; $.211$ değerleriyle pozitif yönde zayıf ama anlamlı yönde bir ilişki söz konusudur.

Tablo 4: Dini Tutum ve Affetme Eğilimi Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

		Uzaklaşma Kaçma	İyimserlik	Öç alma	Affetme Toplam Puanı
Bilişsel	r	-0,04	0,03	-0,09	-0,01
	p	0,69	0,76	0,38	0,91
Duygu	r	0,06	0,11	0,07	0,09
	p	0,56	0,27	0,45	0,34
Davranış	r	0,02	0,07	0,13	0,07
	p	0,84	0,45	0,20	0,47
İlişki	r	0,07	-0,11	0,11	0,01
	p	0,49	0,29	0,24	0,95
Dini Tutum Toplam Puanı	r	0,09	0,09	0,09	0,12
	p	0,36	0,36	0,36	0,22

Tablo 4'te görüldüğü üzere dini tutum ölçeği ile affetme eğilimi ölçeği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p>0,05$).

DEĞERLENDİRME

İnsanların kendilerini inciten, üzen ya da kendilerine zarar verenleri affetmesi, çok kolay gerçekleşen bir durum değildir. Hele de bu durum, belirli bir süre belli bir mekanda kalmak zorunda olan ve sevdiklerinden, sevdiği şeylerden uzak olan insanlar için daha da zorlaşabilmektedir. Bu anlamda hapishaneler, öne çıkabilmektedir. Diğer taraftan insanların hayatlarına yön veren, düzenleyen ve örgütleyen sistemler vardır. Dinler, çoğunlukla bunların başında gelmektedir. Genelde tüm dinler de affetme başta olmak üzere birçok ahlaki ilkeleri önemsemekte ve muhataplarına tavsiye etmektedir. Dolayısıyla dinler, inananları ve onların hangi değerleri benimsemesi gerektiği konusunda belirleyici bir noktadadır. İşte bu çalışma Sivas açık ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü kadınların dini tutumları ile affetme eğilimleri arasındaki ilişkiyi, sosyo-demografik değişkenler açısından görme adına yürütülmüştür. Araştırmamızda elde edilen veriler, bu bölümde değerlendirilmiştir.

Genel olarak katılımcılar, öz alma eğilimlidir. Uzaklaşma boyutu ise, onlarda düşük çıkmıştır. Buna göre katılımcıların, kendisini inciten ve üzenlere yaptığının misliyle karşılık verme, ona beddua etme, onun hak ettiği muameleyi görmesini dileme, incinmesini ve acı çekmesini isteme gibi eğilimleri yüksektir. Örnekleme suçlu insanlarla alakayı kesme, onlara beddua etme ve haklarını helal etmeme anlamındaki uzaklaşma durumu ise düşük düzeydedir. Bu da hükümlü kadınların bağışlayıcı olmadıkları şeklinde değerlendirilebilir. Araştırmamızın aksine suça eğilimli ergenlerle ilgili yapılan bir çalışmada ise, "iyimserlik" daha yüksek çıkmıştır. Öz alma ise düşük çıkmıştır. Cezaevinde yakın arkadaşları olanlar ise, daha çok kaçınma eğilimi göstermişlerdir.⁴⁶ Diğer taraftan başka araştırmalarda da "iyimserlik" boyutu daha yüksek çıkmıştır, uzaklaşma ve kaçma eğilimi daha düşük çıkmıştır.⁴⁷ Bu bağlamda verilerimiz büyük oranda desteklenmemektedir. Bu durum, muhtemelen örneklem farklılığıyla ilgilidir. Hapishanede bulunanların öz alma eğilimlerinin yüksek çıkması, bulunulan koşullar ve yaşanan tecrübelerle ilgili olabilir. Kadınların affedici olup olmadıklarıyla ilgili literatürde farklı veriler mevcuttur.⁴⁸ Bu sonuçların genel geçerliği konusunda yeni araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Dindarlık açısından bakıldığında örneklemin dini tutum toplam puanı, duygu, davranış ve ilişki boyutları yüksek düzeydedir. Ancak dindarlığın "bilgi" boyutu ise düşüktür. Buna göre katılımcılar, dinlerin gereklerine itina göstermektedir, dini faaliyetleri yürütmekten hoşnut olmaktadır. Tanrıyla yakın irtibat halindedir. Ancak dinin gereksiz olduğu düşüncesine sahip

⁴⁶ Mualla Yıldız, "Suça Sürüklenen Ergenlerde Affetme Üzerine Bir İnceleme", *Toplum Bilimleri Dergisi* 11/22 (20147), 45 - 47.

⁴⁷ Ayten - Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?", 42.

⁴⁸ Çetinkaya - Şener, "Çalışma Yaşamında Affetme Eğilimi ve Duygusal Emek İlişkisi", 115; Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", 48 - 56. Gülcan Şantaş vd., "Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Affetme ve Örgütsel Dedikodunun İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36 (2019), 140 - 142; Ayten - Ferhan, "Forgiveness, Religiousness, And Life Satisfaction: An Empirical Study On Turkish And Jordanian University Student", 82; Filiz Arslan - Tuncay Ayas, "Din ve Psikoloji Eğitimi Alan Öğrencilerin Psikolojik Sağlık ve Affedicilik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 38 (2020/2), 11.

değildir. Bu verileri desteleyen başka çalışmalar da mevcuttur.⁴⁹ Belirli ortamlarda uzun süre kalınması, hele de söz konusu ortamların dış dünyaya kısmi de olsa kapalı olması, insanları dini değerlere bağlanma ihtiyacına yönlendirebilir. Sonuçta din, ümit ve umut kapısı olarak görülebilir.⁵⁰

Sosyo-demografik değişkenlerle dini tutum arasındaki ilişkiyle ilgili olarak ise anlamlı farklılık, sadece hapse girme nedeni ile bilişsel ve davranış boyutları arasında gözlenmiştir. Bilhassa bilişsel boyut açısından cinayet işleyenlerde ortalamalar diğerlerine göre daha düşüktür. Diğer taraftan cinayet işleyenlerin ve uyuşturucu kullananların davranış boyutu açısından en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür ($p < .01$). Genel olarak literatüre bakıldığında cinayet suçundan hapse girenlerin yarıya yakını, kendilerini daha dindar olarak görmektedir. Yine 20 yaşın altındakiler, dini eğilim açısından diğerlerine göre daha yüksek puanlara sahiptir. Kırsal kesimde yaşayanlar, kenttekilere göre daha dindardır. Eğitim değişkeni açısından lise ve dengi okullardakiler, diğerlerine de göre daha dindardır.⁵¹ Başka bir çalışmaya göre ise bilhassa inanç ve etki boyutları açısından kadınlar yüksek çıkarken bilgi ve ibadet boyutları açısından erkekler daha yüksek puan almıştır.⁵² Açık Ceza infaz kurumunda kalış süresi ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulmayan çalışmalar da mevcuttur.⁵³ Hapse girecek suç işleyip bunun bedelini özgürlüğün kısıtlanmasıyla ödemek, insanları illa ki bir sorgulamaya sürükleyecektir. Hayatın anlamını yeniden sorgulatacaktır. Genelde bu sorgulama süreci, dini değerleri fark etme ya da yeniden keşfetmeyle sonuçlanabilmektedir. Bu da, dini değerlere tutunmaya yöneltecektir.⁵⁴

Affetme eğilimi ile sosyo-demografik değişkenlerle ilgili olarak ise şu sonuçlara ulaşılmıştır: Uzaklaşma boyutuyla eğitim değişkeni arasında ($r = .221$) $p < .05$ düzeyinde pozitif yönde zayıf ama anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Açık ceza infaz kurumunda kalış süresi ile iyimserlik boyutu dışında affetme eğiliminin tüm boyutları arasında ($r = -.215, -.184, -.220$) $p < .05$ düzeyinde negatif yönde zayıf ama anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yaş değişkeni ile ölç alma ve uzaklaşma eğilimi arasında ($r = .196; .211$) $p < .05$ düzeyinde pozitif yönde zayıf ama anlamlı yönde bir ilişki söz konusudur. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe suçludan uzaklaşma ve ona hakkını helal etmeme anlamındaki uzaklaşma boyutu puanları da artmaktadır. Belki de mahkûmlar, eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak kendilerine karşı işlenen suçun mahiyetine daha objektif bakabilmektedir. En azından suçlu kişiyi kendilerinden uzaklaştırma gereği hissetmektedir. Bu da, kısmi bir affetme olarak değerlendirilebilir. Ki bir araştırmada

⁴⁹ Ayten - Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?", 42; İbrahim Karanfil, *12 - 18 Yaş Gurubu Tutuklu Çocuklarda Dini Algıların Davranışlara Yansıması* (Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 82.

⁵⁰ Bu konuda bk. Victor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* (İstanbul: Okyanus Us Yayınları, 2013), 44.

⁵¹ Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık, 43 - 48; Fatma Baynal, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2015/1), 213; Ercan Çelik, *Suçta Sürüklenen Çocukların Yeniden Toplumsallaşmasında Dinin Rolü (İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği* (İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 144.

⁵² Ayten - Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?", 44.

⁵³ Özel, "Mahkûmların Dindarlık ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Samsun Örneği", 179.

⁵⁴ Karanfil, *12 - 18 Yaş Gurubu Tutuklu Çocuklarda Dini Algıların Davranışlara Yansıması*, 84.

yüksek tahsilli olanlar, genel affetme eğilimi açısından daha yüksek puan almıştır.⁵⁵ Başka bir çalışmada eğitim düzeyi yükseldikçe intikam duygularının azaldığı tespit edilmiştir.⁵⁶ Bu tür farklı sonuçlar da, eğitim düzeyi ve affetme ya da intikam alma duyguları arasında yeni çalışmalar yapılmasını gerekli hale getirmiştir. Yaş ilerledikçe katılımcıların öz alma, suçlu olan kişiyle irtibatı kesme şeklindeki uzaklaşma eğilimleri de artmaktadır. Ancak literatürde yaş, medeni durum ve ikamet ile affetme arasında ilişki bulamayan çalışmalar da mevcuttur.⁵⁷ Ancak bir çalışmada affetme ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.⁵⁸ Örneğin 21-40 yaş aralığındakiler, diğerlerine göre daha fazla affetme eğilimi gösterebilmektedir.⁵⁹ Yine yaşla intikam eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Özellikle 32-37 yaş arasında olan çalışanların intikam alma niyetleri, yaşı 46 ve üstü olan çalışanlara oranla daha fazladır.⁶⁰ Literatür içindeki farklı ve zıt veriler, yaşın affetme ya da intikam eğilimleri üzerindeki etkisiyle ilgili daha net bilgiler alabilmek adına yeni çalışmaları ihtiyaç haline getirmektedir.

Çalışmamızdaki verilerle uyumlu olarak açık ceza infaz kurumunda kalış süresi ile affetme arasındaki ilişkiyi anlama adına yapılan bir çalışmada, çalışma süresiyle başkalarını affetme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.⁶¹ Ancak cezaevinde birkaç kez kalanların affetme eğiliminin az olduğu görülmüştür.⁶² Cezaevine bir kez girip ve uzun yıllar kalan insanların ise durumlarını düşünmeye hayli vakti olacaktır. Öyle ki yılların heba olması, kişiyi hapse girmeyi gerektirecek fiilin mahiyetini de sorgulatabilmektedir. Bu durum, büyük oranda öz alma ve uzaklaşma eğilimlerini azaltabilir. Ancak hapse girmek bir alışkanlık haline almışsa yukarıdaki çalışmada da olduğu gibi insanların affetme eğilimleri azalabilir.

Dini tutum ile affetme eğilimi arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın konuyla ilgili literatür incelendiğinde dindarlık ile affetme eğilimi, iyimserlik arasında pozitif, öz alma ve kaçma boyut arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.⁶³ Konuyla ilgili bir çalışmada dini bilgi ve pratik arttıkça genel affetme eğilimi, ötekini affetme ve olay ve durumları affetme oranını artırmaktadır. Yine faydacı ve savunmacı dini yaklaşımlar, olay ve durumları affetme oranını düşürmektedir.⁶⁴ Başka bir çalışmada iç yönelimli dindarlık ile affetme esnekliği

⁵⁵ Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", 43 - 48.

⁵⁶ Şantaş vd., "Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Affetme ve Örgütsel Dedikodunun İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi", 140 - 142.

⁵⁷ Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", 123; Emine Şener, "Affetme Niyeti Eleştirel Düşünme Eğilimine Duyarlı Mıdır?", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 10/3 (2019), 527.

⁵⁸ Ayten - Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?", 46

⁵⁹ Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", 43 - 48.

⁶⁰ Ö. Devrim Yılmaz, "Algılanan Mağduriyetin Affetme Eğilimi ve İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma", 100 - 101.

⁶¹ Şantaş vd., "Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Affetme ve Örgütsel Dedikodunun İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi", 140 - 142.

⁶² Yıldız, "Suça Sürüklenen Ergenlerde Affetme Üzerine Bir İnceleme", 47.

⁶³ Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", 124; Bu konuda bk. Merve Atçeken, *Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama İle İlişkisi* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 45.

⁶⁴ Uysal, "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", 49 - 50; Ayten - Ferhan, "Forgiveness, Religiousness, And Life Satisfaction: An Empirical Study On Turkish And Jordanian University Student", 83.

arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kadınlar, manevi zeka, affetme eğilimi ve iç yönelimli dindarlık konusunda daha yüksek ortalamaya sahiptir.⁶⁵

Genel olarak çalışmamızda dindarlık ile affetme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak örneklem ve kullanılan ölçeklerde farklılıklar gibi çeşitli gerekçelerle literatürde farklı sonuçlar mevcuttur. Peki genelde insanların özelde de hükümlülerin ruhsal anlamda iyiliklerine ve sağlıklarına katkı sağlayabilecek olan affetmenin davranış haline getirilmesi için neler yapılabilir? Sonuçta insanlar, kin, nefret, düşmanlık duygularıyla hem kendilerine hem de etrafa zarar verebilmektedir. Bu da, toplumun istikrarını zedeleyebilir. Dolayısıyla affetmek, kendimizle ve etrafımızla barışmak için büyük önem taşımaktadır. Bunun için de öncelikle insanlara öfkelerini kontrol etme becerilerini kazandırmak gerekmektedir. Zira duygularını yönetemeyen, olumsuz beden tepkilerini kontrol edemeyen bireylerde affetme eğilimi düşük çıkmıştır.⁶⁶ İnsanların elbette beden ve duygu kontrolünü kazanmaları hemen mümkün değildir. Bu konuda psikoterapi alanlarında affetmenin de bir teknik olarak kullanılması yaygınlaştırılmalı, danışanlara bağışlama eğilimi bir alışkanlık olarak kazandırılmalıdır.⁶⁷ Yine eğitim kurumlarında, seminerlerde ve yer yer de sosyal platformlarda affetme olgusunun önemi vurgulanmalıdır. Yine dini bir yönü bulunan affetmeyle ilgili olarak dini literatürden de yararlanılmalıdır. Böylelikle affetme olgusunun insanlar arasında bir hayat felsefesi olarak yerleşmesi gerçekleştirilebilir. Diğer taraftan affetmeyle ilgili farklı platformlarda yeni çalışmalar yapılmalıdır. Böylelikle dini ve ahlaki bir tutum olarak affetmenin toplumdaki yansımaları daha iyi anlaşılabilir. Ve neler yapılabileceğine dair daha somut adımlar atılabilir.

Kaynakça

- ACİKA, Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma. *Resmî Gazete* 28399 (2 Eylül 2012). Erişim: 6 Eylül 2020.
- Akhtar, Salman. "Forgiveness: Origins, Dynamics, Psychopathology, And Technical Relevance". *The Psychoanalytic Quarterly* 7 1/2 (2002), 175 - 212.
- Altan, Turnel Topbaşoğlu - Çivitci, Asım. "Öfke ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Affetmenin Düzenleyici Rolü". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/18 (2017), 308 - 327.
- Altıntaş, Muhammed Esat. "Ceza İnfaz Kurumlarında Gerçekleştirilen Manevî Rehberlik ve Din Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği)". *Diyanet İlmî Dergi* 55/1 (Mart 2019), 81 - 119.
- Anderson, Judith. "Affedicilik İlişkisel Bir Süreç: Araştırma ve Yansımalar¹". çev. Hüseyin İbrahim Yeğin. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/30 (2013), 211 - 234.
- Aronson, Elliot vd.. *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.

⁶⁵ Karakaş, "Manevi Zekânın İç Yönelimli Dindarlık, Affetme Esnekliği ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi", 58 - 60.

⁶⁶ Kozan vd., "Affedicilik ve Duyguları Yönetme Becerisi Arasındaki Çoklu İlişkinin İncelenmesi", 200.

⁶⁷ Bengü Ergüner Tekinalp - Şerife Terzi, "Terapötik Bir Araç Olarak Bağışlama: İyileştirici Etken Olarak Bağışlama Olgusunun Psikolojik Danışma Sürecinde Kullanımı". *Eğitim ve Bilim* 37 (166), 21; Robert Enright vd., "Forgiveness Education With Children In Areas Of Violence And Poverty", *Forgiveness: A Sampling Of Research Results*, ed. Florence Denmark vd., (Washington, Dc: Office Of International Affairs, 2008), 11 - 13.

- Ascioglu, Aslı Onal - Yalçın, İlhan. "Forgiveness Of Others And Self-Forgiveness: The Predictive Role Of Cognitive Distortions, Empathy, And Rumination". *Eurasian Journal Of Educational Research* 17/68 (2017/1), 97 - 120.
- Asıcı, Esra - Uygur, Sebahat Sevgi. "Duygusal Öz- Yeterlik ve Affetmenin Algılanan Stres Düzeyini Yordayıcı Rolü". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017), 1353 - 1375.
- Asıcı, Esra. "The Role Of Forgiveness Flexibility In Predicting Of Adolescents' Well-Being". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/3 (2019), 17 - 31.
- Aşcıoğlu, Aslı Onal - Yalçın, İlhan. "Forgiveness Of Others And Self-Forgiveness: The Predictive Role Of Cognitive Distortions, Empathy And Rumination". *Eurasian Journal Of Educational Research* 17/68 (2017), 99 - 122.
- Atçeken, Merve. *Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama İle İlişkisi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Aydın, Cüneyd. "Dindarlık İle Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019/2), 241 - 269.
- Ayten, Ali - Tura, Hatice. "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?". *İslâmî İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 27 - 54.
- Ayten, Ali- Ferhan, Hamza. " Forgiveness, Religiousness, And Life Satisfaction: An Empirical Study On Turkish And Jordanian University Student". *Spiritual Psychology And Counseling* 1/1 (2015), 79 - 84.
- Ayten, Ali. "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2009), 111 - 128.
- Baumeister, Roy F. vd., "Victim Role, Grudge Theory And Two Dimensions Of Forgiveness". *Dimension Of Forgiveness*. ed. Everett L. Worthington. 79-104. London: Temleton Foundation Press, 1998.
- Baynal, Fatma. "Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2015/1), 206 - 231.
- Bugay, Aslı - Demir, Ayhan. "Affetme Arttırılabilir Mi?: Affetmeyi Geliştirme Grubu". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/37 (2012), 96 - 106.
- Bugay, Aslı - Demir, Ayhan. "Hataya İlişkin Özelliklerin Başkalarını Affetmeyi Yordaması". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/35 (2011), 8 - 17.
- Cengil, Muammer - Çimen, Emel. "Ceza İnfaz Kurumlarında Verilecek Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 12/68 (2019), 1318 - 1324.
- Çelik, Ercan. *Suçta Süruklenen Çocukların Yeniden Toplumsallaşmasında Dinin Rolü (İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Çetinkaya, Fatih Ferhat - Şener, Emine. "Çalışma Yaşamında Affetme Eğilimi ve Duygusal Emek İlişkisi". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14 (2016/1), 108 - 117.
- Çınar, Fatih. "Ceza İnfaz Kurumlarında Din Eğitimi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2016/1), 131 - 149.

- Çoklar, Işıl - Dönmez, Ali. "Kişiler Arası İlişkilerde Bağışlama Üzerine Bir Gözden Geçirme." *Nesne*, 2/4 (2014), 33 - 54.
- Dılmaç, Bülent - Ekşi, Fusun vd.. "Psikolojik Danışma Deneyimi Yaşayanların Dini Başa Çıkma, Psikolojik İyi Olma ve Affetme Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı ilişkiler: Bir Model Önerisi". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-1)*, 169-186. ed. Ali Ayten vd.. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 1996.
- Dowrick, Stephanie. *Sevginin Halleri*. çev. Gürol. Koca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Emmons, Robert A. - Paloutzian, Raymond F. "Din Psikolojisi". çev. Ali Ayten. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2001/2), 105 - 124.
- Enright, Robert D. - Freedman, Suzanne vd.. "The Psychology Of Interpersonal Forgiveness", *Exploring Forgiveness*. ed: Robert D. Enright- Joanna North. (46 - 53). Usa: The University Of Winconsin Press, 1998.
- Enright, Robert D. - The Human Development Study Group. "The Moral Development Of Forgiveness". *Moral Behavior And Development*. ed. W. Kurtines - J. Gewirtz. 123 - 152. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1991.
- Enright, Robert D. vd., "Forgiveness Education With Children In Areas Of Violence And Poverty", *Forgiveness: A Sampling Of Research Results*. ed. Florence Denmark vd.. (Washington, Dc: Office Of International Affairs, 2008), 11 - 13.
- Frankl, Victor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okyanus Us Yayınları, 2013.
- Gökmen, Gülçin - Çakır, Sakine Gülfem. "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Bağlılık, Duyguları Yönetme, Yaşam Pozisyonları, Temas Engelleri ve Koşulsuz Kendini Kabul İle Affetme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2020/2), 1 - 7.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayın Evi, 2006.
- Karakaş, Ahmet Canan. "Manevi Zekanın İç Yönelimli Dindarlık, Affetme Esnekliği ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 53 - 63.
- Karan, Cuma. "Cezaevlerindeki Din Hizmetleri ve Mahkûmlarla İletişim Dili (Nevşehir E Tipi Kapalı Cezaevi Örneği)". *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (2013), 107 - 112.
- Karanfil, İbrahim. *12 -18 Yaş Gurubu Tutuklu Çocuklarda Dini Algıların Davranışlara Yansımaları*. Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Karslı, Necmi. "Psikolojik İyi Oluş ve Dindarlık İlişkisi: Trabzon İlahiyat Örneği". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019/1), 173 - 205.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kuran'da Affetme Olgusu: İnsanların Birbirlerini Affetmeleri", *Diyanet İlmî Dergi* 43/4 (2007), 7 - 30.
- Kaya, Özgür Salih - Orçan, Fatih. "Mutluluğun Empati, Affetme ve Yaşam Doyumu Arasındaki Aracı Rolü: Bir Yol Analizi". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 540 - 554.
- Kızmaz, Zahir. "Din ve Suç: Cezaevinde Hükümlü Bulunan Bazı Suçluların Dindarlık Durumları". *SBArD* 16 (2010), 27-58.

- Koç, Mustafa - Çolak, Tuğba Seda. "Investigation Of The Effect Of Intolerance Of Uncertainty And The Effect Of Anger Control On The Relationship Between Forgiveness And Psychological Well-Being Through Structural Equation Modelling". *Sakarya University Journal of Education* 6/3 (2016/ 2), 201 - 209.
- Kozan, Hatice İrem Özteke vd., "Affedicilik ve Duyguları Yönetme Becerisi Arasındaki Çoklu İlişkinin İncelenmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/34 (2017), 193 - 215.
- Lutjen, Laura J. vd., "Religion, Forgiveness, Hostility And Health: A Structural Equation Analysis". *J Relig Health* 51 (2012), 468 - 478.
- Mccullough, Michael E. - Worthington, Everett L. Jr. "Religion And The Forgiving Personality". *Jpers.* 67/6 (1999), 1141 - 1164.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528 - 549.
- Özdemir, Şuayip. "Ceza Evlerinde Din Eğitiminin Temel Problemlerine Genel Bir Bakış". *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (2005), 163 - 175.
- Özel, İsa. "Mahkumların Dindarlık ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Samsun Örneği". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 16 (2012), 163 - 192.
- Sarı, Murat. "The Impacts Of The Age Factor On Religiosity". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27 / 2 (2017/1), 257 - 264.
- Şahin, Hüseyin. *Kuran'da Af Kelimesi ve Affetmenin Anlam Alanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, 9 - 18.
- Şantaş, Gülcan vd.. "Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Affetme ve Örgütsel Dedikodunun İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36 (2019), 131 - 148.
- Şener, Emine. "Affetme Niyeti Eleştirel Düşünme Eğilimine Duyarlı Mıdır?". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 10/3 (2019), 527.
- Şener, Emine. "Affetme Niyeti Eleştirel Düşünme Eğilimine Duyarlı Mıdır?". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 10/3 (2019), 522 - 532.
- Tatarlar, Ceren Cengiz - Cangarlı, Burcu Güneri. "İntikam Mı Affetme Mi? Örgütsel Yaşamda Çok Bilinmeyenli Bir Denklem". *Ege Akademik Başarı* 18/4 (2018/2), 591 - 603.
- Tekinalp, Bengü Ergüner - Terzi, Şerife. "Terapötik Bir Araç Olarak Bağışlama: İyileştirici Etken Olarak Bağışlama Olgusunun Psikolojik Danışma Sürecinde Kullanımı". *Eğitim ve Bilim* 37 (2012), 14 - 24.
- Tunca, Aslı - Durmuş, Emine. "Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Baba Tutumu ile Bağışlama Düzeylerinin İlişkisi". *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi* 9/169 (2008), 525 - 550.
- Uysal, Veysel. "Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2015), 43 - 52.
- Yalçın, İlhan - Malkoç, Asude. "A The Relationship Between Meaning in Life and subjective Well-Being: Forgiveness and Hope as Mediators". *Journal of Happiness Studies* 16 (2015), 915 - 929.
- Yıldız, Mualla. "Suça Sürüklenen Ergenlerde Affetme Üzerine Bir İnceleme", *Toplum Bilimleri Dergisi* 11/22 (2014), 39 - 53.

- Yılmaz, Ö. Devrim. “ Algılanan Mağduriyetin Affetme Eğilimi ve İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma”. *Afyonkarahisar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16/1 (2014/1), 87 - 105.
- Zümbül, Saadet. “Öğretmen Adaylarının Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinde Bilinçli Farkındalık ve Affetmenin Yordayıcı Rollerini”. *Ege Eğitim Dergisi* 20/1 (2019), 20 - 36.